

צרכנות בשנת שמיטה בהבנה

יסודות הלכתיים לעניני ספיחין, קדושת שביעית, ביעור פירות שביעית ועוד

1. בפרשת בהר¹:

- (א) וידבר ה' אל-משה בהר סיני לאמר:
- (ב) דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל-הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה:
- (ג) שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את-תבואתה:
- (ד) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר:
- (ה) את ספיח² קצירך לא תקצור ואת-ענבי דזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ:
- (ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לה ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך:
- (ז) ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה לאכל: ^ו
- (ח) וספרת לה שבע שבתות שנים שבע שבע פעמים והיו לה ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה:
- (ט) והעברת שופר תרועה בתדוש השבועי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל-ארצכם:
- (י) וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל-ישראליה יוכל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל-אחזתו ואיש אל-משפחתו תשב:
- (יא) יוכל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את-ספיחיה ולא תבצרו את-דגריה:
- (יב) כי יוכל הוא קדש תהיה לכם מן-השדה תאכלו את-תבואתה:
- (יג) בשנת היובל הזאת תשבבו איש אל-אחזתו:
- (יד) וכי-תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל-תונו איש את-אחיו:
- (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני-תבואת ימכר-לך:
- (טז) לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך:
- (יז) ולא תונו איש את-עמיתו ויראת מאלהיך כי אני יקוק אלהיכם:
- (יח) ועשיתם את-חקתי ואת-משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על-הארץ לבטח:
- (יט) ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה:
- (כ) וכי תאמרו מה-נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את-תבואתנו:
- (כא) וצויתי את-ברכתי לכם בשנה הששית ועשית את-התבואה לשלש השנים:
- (כב) וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן-התבואה ישן עד השנה התשיעית עד-בוא תבואתה תאכלו ישן:
- (כג) והארץ לא תמכר לצמית כי-לי הארץ כי-גרים ותושבים אתם עמדי:
- (כד) ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ: ^ו

¹ ויקרא כה

² פירש"י: את ספיח קצירך: אפי' לא זרעתה, והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר - הוא קרוי ספיח. וע"ע רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ד ה"א.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

2. מחלוקת תנאים בפירוש הפסוקים:

בספרא³:

וכי תאמרו: עתידים אתם לומר, מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתינו. אם אין אין אננו זורעים, מה אנו אוספים⁴? אמר רבי עקיבא: מיכן סמכו חכמים על הספחים, שיהיו אסורים בשביעית. וחכמים אומרים: אין ספחים אסורים מדברי תורה אלא מדברי סופרים, אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתינו? אמרת לנו: לא תזרעו, ומה שאנו אוספים, אין מכנסו לקיום, אמרת לנו בערוהו! ומה אנו אוכלים מן הביעור והילך?

יש לציין כי דעת רבי עקיבא מובאת גם במסכת פסחים⁵: הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו. א"ר עקיבא: וכי מאחר שאין זורעין, מהיכא אוספין? מכאן לספיחין שהו אסורין.

ופירש"י שם: א"ר עקיבא. למה נאמר ולא נאסף, מאחר שאין אנו זורעין, מה יאספו? לימד על הספיחים שאסורין, וה"ק: הן לא נזרעו, והגדילין מאיליהן, לא נאסף. ודברי חכמים מובאים בתוספות שם⁶.

ביאור:

רבי עקיבא מפרש שהתורה אוסרת כאן קצירת מה שצומח מאליו בשנת השמיטה ("את ספיח קצירך לא תקצור"), ועפ"ז באים ישראל ושואלים: מה נאכל בשנה השביעית?, "הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו", ומשמעות הדברים: מעבר לכך שלא נזרע (ולכן פשוט שלא נאסף את מה שלא זרענו⁷, ודבר זה לא צריך להיאמר), גם לא נאסף את תבואתנו הצומחת מאליה! וע"ז תשובת ה': וציויתי את ברכתי וכו'.

יוצא כי לרבי עקיבא, איסור ספיחין הינו איסור תורה.

כל עוד וחכמים מפרשים: הרי כתוב: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ללא חילוק⁸. א"כ לחכמים, מה משמעות: את ספיח קצירך לא תקצור וכו'? מפרש הרמב"ם⁹: שלא תקצור כדרך שקוצר בכל שנה ... אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל. וברמב"ן¹⁰, באריכות יותר: והנה אמר הכתוב כי הספיח הנולד מאליו בשדה לא יקצור אותם, והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן, ופירוש הלאוים, שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך ולא תבצור אותן לעצמך, אבל תהיה שנת שבתן לארץ מן הזרעה והזמירה, ותהיה "שבת הארץ": כל אשר תוציא בשביתתה, מן הספיח והנזיר, לכולכם יחד לאכלה, לך ולענייך ולחיה ולבהמה:

³ ספרא בהר פרשה ג פרק ד אות ה (ספרא פרק כ"ה פסקה ל"ז). הספרא הוא מדרש הלכה על ספר ויקרא. הוא נקרא ג"כ תורת כהנים.

⁴ ע"פ הגמרא פסחים דלהלן, זוהי שאלת רבי עקיבא: על איזה איסוף מדובר בפסוק, אם אין אנו זורעים? ומשיב רבי עקיבא: מכאן כו'.

⁵ פסחים נא, ב.

⁶ פסחים נא, ב ד"ה כל.

⁷ בירקות ובזרעים הדורשים שיזרעו אותם כל שנה מחדש.

⁸ כ"ע ורבי עקיבא מפרש שפסוק זה מתייחס לפירות האילן ולא לירקות, עי' תוספות שם.

⁹ לשון הרמב"ם שם.

¹⁰ על ויקרא כה, ה.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

ומה משמעות: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו?¹¹ לחכמים, שאלה זו: מהביעור¹² ואילך. וביאור הפסוקים: מאחר ו(בנוסף לאיסור הזריעה), נאסרה לנו התבואה **מזמן הביעור ואילך, מה נאכל אז?** וע"ז תשובת ה': וצויתי את ברכתי וכו'.

3. הכרעת ההלכה:

הרמב"ם¹³ ורוב הראשונים¹⁴ פסקו **כחכמים**, ע"פ הכלל לפיו הלכה כרבים גם נגד רבי עקיבא¹⁵. אך כנ"ל בספרא, גם חכמים אוסרים את הספחים, אלא שמדרבנן בלבד¹⁶.

וז"ל הרמב"ם¹⁷: **ומדברי סופרים, שיהיו כל הספחים אסורין באכילה**. ולמה גזרו עליהם? מפני עוברי עבירה¹⁸. שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גינה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמחו, יאכל מהם, ויאמר: ספחים הן. לפיכך אסרו כל הספחים הצומחים בשביעית.

4. השלכות מעשיות:

ע"פ כל הנ"ל, פשוט שלא קיימת גזירת ספיחין בפירות העץ¹⁹, כי לא יבואו עוברי עבירה לנטוע עצים שיצמיחו פירות כמה שנים אחרי השמיטה, כי הרי **יכלו לנטוע עצים גם בערב שביעית**, והחשש איננו של רשעים פורקי עול, אלא של עוברי עבירה החלשים בבטחונם בה' והחוששים למחיתם בשנת השמיטה. **ועוד ועיקר: שגזירת ספחים בפירות האילן לא תהיה ברת תועלת כלל!**

אם כך, יוצא שאע"פ שכותב הגרא"ח נאה²⁰ **שבננות** דינם כירק²¹; לא צריכה להיות בעית ספיחין כלל בבננות, כי הרי בננות לא מניבות פירות בשנה הראשונה. ואע"פ שבננות שונות מפירות, כי אם אפשר היה לנטוע אילן לפני השמיטה, והאילן יניב פירות לאורך שנים, הרי לנטוע בננה לפני השמיטה לא תעזור לשנה שאחר השמיטה, ויש לנטוע אותה מחדש כל שנה, לצורך השנה הבאה; הרי שלא תהיה לגזירה ג"כ תועלת כלל²².

¹¹ שלשיטתם, יוצא כי המילים ולא נאסף את תבואתנו מיותרות, אם לא קאי בספחים, וכדברי רבי עקיבא בפסחים: וכי, מאחר שאין זורעין, מהיכא אוספין?

¹² עי' פסחים נב, ב, שם דרשו חז"ל: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך. כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, האכל לבהמה שבבית. כלה לחיה אשר בשדה, כלה לבהמתך מן הבית. וע"ע משנה שביעית פ"ט מ"ח. ולהעיר: הרמב"ם שם פ"ג ה"ג מפרש כי הביעור פירושו: איבוד מן העולם (בשריפה, בהשלכה לים, או בכל דרך אחרת), כ"ע ולרמב"ן עה"ת פרשת בהר כה, ז, ולרוב הפוסקים, הביעור הוא הפקר – כ"ז יורחב להלן. שם פ"ד.

¹³ למעט הסמ"ג ל"ת רס"ח, והיראים מצוה קנ"ח.

¹⁴ וזאת על אף שהלכה כרבי עקיבא מחבירו (עירובין מו, ב), אך לא מחבריו (עי' יד מלאכי כללי הגמרא מערכת הה"א סי' קע"ב).

¹⁵ עי' ג"כ במשנה שביעית פ"ט סוף מ"א: וחכמים אומרים: כל הספיחין אסורין.

¹⁶ שם פ"ד ה"ב.

¹⁷ עי' כסף משנה שהרמב"ם למד את זה מדברי רבי יהודה במשנה שביעית שם.

¹⁸ עי' רמב"ם שם פ"ד ה"ג.

¹⁹ קובץ יגדיל תורה ירושלים (כרך ה') שנה שביעית גליון א (כה) עמ' 11 (2305).

²⁰ בענין קדושת שביעית, לגביה הולכים הרי בטר חנטה בפירות האילן, ובטר לקיטה בירקות.

²¹ מובא בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' צ"ה שהבד"ץ מחמיר לגבי בננות. אך לכאורה ע"פ הנ"ל, הזהירויות היחידות הנצרכות הינן העניינים הקשורים לקדושת שביעית.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

5. הזמנים הקובעים לגבי שנת המעשר, קדושת שביעית²³ וספיחין:

לגבי תרומות ומעשרות:

הגמרא, **בראש השנה**²⁴ מתייחסת לשלבים הקובעים את השייכות לשנה²⁵, לגבי המעשרות, לכל סוג גידול:
אמר רבה: אמרו רבנן:

אילן - בתר חנטה (עי' הגדרה בהערה²⁶)

תבואה וזיתים - בתר שליש (ועי' רש"י ר"ה יג, ב ד"ה התבואה, וכן בהערה²⁷, שה"ה **ענבים**. ועי' רמב"ם הלכות מעשר²⁸ שדין קטניות כדין תבואה)

ירק - בתר לקיטה.

ועי' **בריטב"א**²⁹ **שביאר** שעד שהפרי מגיע לחנטה, האילן כבר קיבל את כל המים הנצרכים לו להביא את הפירות לכלל שלימותם, כ"ע ועבור תבואה, שלב זה מתקיים רק כשהתבואה הביאה שליש. ועפ"ז מובן שלגבי ירקות, שצריכים כל העת שישקו אותם, שהשלב הקובע הוא הלקיטה. אך לדעת **רש"י**³⁰ **והתוספות**³¹, נראה שהביאור בשלבים הנ"ל הוא שאז נחשב הגידול כעשוי.

לגבי אתרוג: אומרת המשנה בביכורים³²: אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים, ולירק בדרך אחד. שוה לאילן בערלה וברבעי ובשביעית, **ולירק בדרך אחד: שבשעת לקיטתו עשורו** (עי' טעם בהערה³³), **דברי רבן גמליאל**. ורבי אליעזר אומר: שוה לאילן בכל דבר. וקיימת באתרוג עוד שיטה שלישית³⁴, במסכת ראש השנה³⁵: ורבותינו נמנו באושא ואמרו: אחר לקיטתו, בין למעשר בין לשביעית. להלכה³⁶, לגבי תרומות ומעשרות³⁷, הולכים באתרוג

²³ נלמד במסכת בכורות יב, ב, מן הפסוק (בהר כה, ו): והיתה שבת הארץ לכם לאכלה – לאוכלה ולא לסחורה. מה שמלמדנו כי קיימת קדושה בפירות שביעית. קדושה זו מתבטאת במספר תחומים (עי' רמב"ם שם פ"ה).
²⁴ יג, ב.

²⁵ שהוא מושג שונה ממושג "עונת המעשרות", המגדיר את מצב בו צריך להיות הפרי, כדי להתחייב בתרו"מ.
²⁶ **לדעת הרמב"ם, חנטת הפרי הוא שליש גידולו, והוא עונת המעשרות** – מהר"י קורקוס על הלכות מעשר שני ונטע רבעי פ"א ה"א. לעומת זאת, **לדעת הר"ש משאנץ** (שביעית פ"ב מ"ז) **והתוספות בראש השנה** (יב, ב ד"ה התבואה), החנטה הרבה יותר מוקדמת (חוץ מאשר עבור זיתים וענבים, שעבורם הולכים גם לשיטתם בתר שליש גידול), **והיא הזמן בו הפירות סמדר**, שהוא הזמן בו הפרי מתחיל להיראות אחרי נפילת הפרח (ופשוט שלשיטה זו, הזמן הקובע לשנת המעשר, ועונת המעשרות, שני דברים שונים הם).

להלכה, פסק **השו"ע ביו"ד** (סי' של"א סק"ה) **כדעת הרמב"ם** (ז"ל השו"ע שם: וכן פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו אח"כ בסוף שנה שלישית, מתעשרין לשעבר, ומפרישין להם מעשר שני. וכן ואם באו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של רביעית, אף על פי שנגמרו ונאספו ברביעית, מפרישין מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ו בשבט, מתעשרין להבא).
²⁷ עי' הערה קודמת.

²⁸ פ"ב ה"ה.

²⁹ ר"ה יב, א.

³⁰ ר"ה יג, סוף עמ' א, ד"ה ועשת.

³¹ ר"ה יג, ב ד"ה אל.

³² פ"ב מ"ו.

³³ במסכת קידושין: מה ירק, דרכו ליגדל על כל מים, ובשעת לקיטתו עשורו, אף אתרוג, דרכו ליגדל על כל מים, ובשעת לקיטתו עשורו. ופירש"י: מפני שדרכו ליגדל על כל מים. שמשקין אותו במים שאובין, כירק, ע"כ. והיינו ששלא כשאר עצי פרי, האתרוג צריך השאה מלאכותית, כירק.
³⁴ עי' תוספות ראש השנה טו, ב, סוף ד"ה ורבותינו.

³⁵ טו, סוף עמ' א' - ריש עמ' ב'.

³⁶ רמב"ם הלכות מעשר שני פ"א ה"ה; שו"ע יו"ד סי' של"א סנ"ז.

³⁷ לגבי שביעית, עי' להלן שנחלקו הפוסקים. לדעת רש"י ב"ה יד, ב; תוספות שם ד"ה לשביעית; ראב"ד הלכות מעשר שני פ"א ה"ה, הולכים בתר חנטה, כמו שבשאר פירות, כ"ע ולדעת הרמב"ם הלכות מעשר שני שם, וכן בהלכות שמטה ויובל פ"ד ה"ב, הולכים בתר לקיטה גם בענין שביעית.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

בתר לקיטה. **לגבי לימון:** על אף שהרש"ס³⁸ דימה אותו לאתרוג³⁹, דייק במנחת שלמה⁴⁰ מדברי הרמב"ם בהלכות מעשר שני⁴¹, שדין הלימון כדין כל הפירות⁴².

יש לציין כי **לגבי תרומות ומעשרות בפירות האילן, פשוט לכל הראשונים כי ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילן**⁴³, ואם למשל החנטה של פירות מסוימים, לפני ט"ו בשבט של השנה השישית, מתעשרים הפירות מעשר שני כפירות השנה החמישית, ואם החנטה לאחר ט"ו בשבט של השנה השישית, מתעשרים הפירות מעשר עני.

לגבי קדושת שביעית:

הסכמת הפוסקים שהמצב הקובע הוא המצב הקובע לשנת המעשר, המפורט לעיל⁴⁴.
אך קיימת מחלוקת לגבי זמן השנה הקובע את תחילת השנה השביעית, **לגבי פירות האילן**.
- **לדעת הרמב"ם**⁴⁵, הקובע לגבי קדושת שביעית של פירות האילן הוא אם החנטה היתה לפני **ראש השנה**, היינו **א' תשרי**, או **אחרי ראש השנה**, כל עוד ו-
- **לדעת רבינו חננאל**⁴⁶, **הערוך**⁴⁷ ועוד ראשונים, כפי שט"ו בשבט הוא הקובע לגבי המעשרות, ה"ה לגבי קדושת שביעית.

יש לציין שמחלוקת זו גוררת **מחלוקת אחרת לגבי עצם החיוב של פירות אלו בתרומות ומעשרות**. כי הרי:
- **לשיטת ר"ח והערוך**, לפירות שחנטו בין א' תשרי לבין ט"ו בשבט של שביעית, אין קדושת שביעית, והם חייבים בתרומות ומעשרות, אך
- **לשיטת הרמב"ם**, לפירות אלו קדשות שביעית, ויהיה על הבעלים להפקירם⁴⁸, והרי פרי הפקר פטור מתרומות ומעשרות⁴⁹. ובזה באנו למחלוקת מרן והמבי"ט, שלדעת מרן⁵⁰, יש לעשר פרי שלא הפקירוהו בעליו בפועל, כ"ע ולדעת המבי"ט⁵¹ והמהרי"ט⁵², שביעית היא אפקעתא דמלכא, והפרי הפקר, הן אם הפקירוהו הבעלים הן אם לאו, וכך, הוא פטור מתרו"מ.

³⁸ רבי שלמה סיריליו, ראשון מפרשי הירושלמי (זרעים) באופן שיטתי. הרש"ס היה ממגורשי ספרד שהגיעו לקושטא. משם התיישב בסלוניקי, שם נעשה לתלמיד רבי יעקב בן חביב בעל העין יעקב, ובנו רבי לוי, המהרלב"ח. מסלוניקי עלה לצפת בתקופת רבי יוסף קארו, שם התחיל לחבר את פירושו לירושלמי. מאוחר יותר התיישב בירושלים, שם סיים את פירושו לירושלמי זרעים.

³⁹ ושכך הכריע הגרא"ח נאה ביגדיל תורה כ"ה עמ' 11-12 (2305-6) אפילו לגבי קדושת שביעית.

⁴⁰ ח"א סי' נ"א אות כ"ב.

⁴¹ פ"א ה"ה.

⁴² ז"ל המנחת שלמה שם: לענין לימון, עיין בר"ש סיריליא דף קנ"א שסובר דדינו כאתרוג, אך נלענ"ד דכיון שהפרי הזה כבר היה ידוע ונפוץ בזמן הרמב"ם שהרי באגרת הרפואה אשר לו הזכירו פעמים רבות, וגם בהקדמת הרמב"ם לס' טהרות בד"ה ובטומאת משקין, ואעפ"כ כתב בפ"א ממעשר שני ה"ה דבפירות האילן הולכין אחר הלקיטה רק באתרוג בלבד, ומזה ששינה מלשון הגמ' והוסיף תיבת "בלבד" משמע שבלימון הולכין אחר חנטה ולא אחר לקיטה כאתרוג.

⁴³ משנה ר"ה פ"א מ"א, והרי הלכה כב"ה. ועי' ג"כ רש"י בר"ה יג, ב, ד"ה בתר חנטה.

⁴⁴ עי' רמב"ם שם פ"ד ה"ט. כאשר הפירות נחשבים לפירות שישית, המשמעות שגם בשנת השמיטה, הפירות אינם הפקר, אין בהם קדושת שביעית ויש להפריש מהם תרומות ומעשרות.

⁴⁵ שלא כדעת רבינו חננאל בר"ה טו, ב, והר"ש על שביעית פ"ב מ"ה ועוד ראשונים, הסוברים שאין קדושת שביעית בפירות שהחנטה שלהם לפני ט"ו בשבט של השנה השביעית.

⁴⁶ ר"ה טו, ב.

⁴⁷ ערך בנות שבע.

⁴⁸ הלכות שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד.

⁴⁹ כותב הרמב"ם בהלכות מתנות עניים פ"ו ה"ה: שנת השמיטה, כולה הפקר, ואין בה לא תרומה ולא מעשרות כלל, לא ראשון ולא שני ולא מעשר עני.

⁵⁰ בשו"ת אבקת רוכל סי' כ"ד.

⁵¹ שו"ת המבי"ט ח"א סי' י"א וסי' כ"א.

⁵² שו"ת המהרי"ט ח"א סי' מ"ג.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

הפסק למעשה:

פוסק הגרא"ח נאה⁵³: שנת השביעית באילן מתחלת לדעת הרמב"ם ז"ל בראש השנה. וי"א שמתחלת בט"ו בשבט, וגומרת בט"ו בשבט של שמינית, ויש להחמיר כשניהם, שאם חנטו אחר ר"ה לפני ט"ו שבט של שביעית, ינהגו בהם קדושת שביעית⁵⁴ (עי' בהערה שהיא השיטה המרכזית), ויפרישו מהם תרו"מ⁵⁵ בלי ברכה.

לגבי אתרוג, נחלקו הפוסקים. לדעת רש"י בר"ה⁵⁶; התוספות⁵⁷ והראב"ד⁵⁸, הולכים בתר חנטה, כמו שבשאר פירות; כ"ע ולדעת הרמב"ם⁵⁹, הולכים בתר לקיטה גם בענין שביעית. לגבי לימון, עי' מה שכתבנו לעיל לגבי תרומות ומעשרות⁶⁰.

לגבי ספיחים:

(1) ירקות

- שיטת הרמב"ם⁶¹: דין ספיחין כדין קדושת שביעית, מצד הזמנים.
- שיטת רבי שמשון משאנץ⁶², התוספות בפסחים⁶³ והרמב"ן עה"ת⁶⁴: לגבי ירקות, אע"פ שהולכים בתר לקיטה לגבי קדושת שביעית; הולכים בתר תחילת צמיחתם לגבי איסור ספיחים, וז"ל הר"ש משאנץ שם: "ומה שיש בהן תורת שביעית, לפי שנלקטים בשביעית, דבירק, אזלינן בתר לקיטה, אבל לענין איסור ספיחים, דנפקא לן⁶⁵ מדכתיב מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסוף, משמע דתחלת גידול בעינן בשביעית⁶⁶, אבל ירק שגדל בששית והוסיף בשביעית, הנהו, ספיחי ששית מיקרי, ולא ספיחי שביעית, אף על גב דבתבואה ודאי דדינה בתר שליש אם לא הביאה שליש בששית אסורה משום ספיחי שביעית כדמוכח בירושלמי בפ' בתרא דמעשרות (ה"ב).".

הפסק למעשה, ונ"מ להלכה:

- הגרב"צ אבא שאול⁶⁷ פסק כשיטת הרמב"ם, כי לשיטתו, בכל מקום שמרן השלחן ערוך לא גילה את דעתו, פוסקים כדעת הרמב"ם. יוצא לשיטה זו שאין מציאות של "אוצר בית דין" בירקות (פרט לירקות שמוצאם מגבולות עולי מצרים שלא נכבשו ע"י עולי בבל),

⁵³ יגדיל תורה ירושלים גליון כ"ה עמ' 11 (2305) אות ו'.

⁵⁴ כשיטת הרמב"ם. וע' בהלכה למעשה – שביעית עמ' 69 שבהרבה ועדי כשרות, מקובל למעשה לחשב את א' בתשרי כראש השנה לענין שביעית, ולא לחוש כלל לחמישה עשר בשבט, ובהערה שם שכן הורה גם הגרמ"ש אשכנזי.

⁵⁵ לחוש לשיטת ר"ח והערוך (וכן לשיטת מרן אם לא הפקיר בפועל את הפירות).

⁵⁶ יד, ב.

⁵⁷ ר"ה יד, ב, ד"ה לשביעית.

⁵⁸ הלכות מעשר שני פ"א ה"ה.

⁵⁹ הלכות מעשר שני פ"א ה"ה; הלכות שמיטה ויובל פ"ד ה"ב.

⁶⁰ שהגרא"ח נאה מחמיר בו להחשיבו כאתרוג, אך המנחת שלמה מקל בו להחשיבו כשאר פירות. אך יש לציין שגם הגרא"ח נאה מודה שם, לגבי קדושת שביעית, שדין תפוזים ושאר פירות הדר כדין כל שאר הפירות, וז"ל: אבל תפוזי זהב, אשכוליות ושאר פרי הדר, יש לקיים את המנהג שהונהג בזמן האחרון, ללכת בהם אחר חנטה, כשאר פירות האילן. ועי' בהלכה למעשה – שמיטה, עמ' 71 בהערה, שכ"פ הגרמ"ש אשכנזי ג"כ.

⁶¹ הלכות שמיטה ויובל פ"ד הלכות י"ב. וע' כסף משנה על הלכה י"ב. וכך דעת שו"ת המבי"ט ח"ג סי' מ"ה, שכתב: והירקות, אין שום דרך לאכלם בשביעית משנה ששית, דאזלינן בהו בתר לקיטה.

⁶² בעל התוספות שאנץ, בפירושו למסכת שביעית, פ"ט מ"א.

⁶³ נא, ב, ד"ה כל.

⁶⁴ על ויקרא כה, ה.

⁶⁵ עי' שיטת רבי עקיבא לעיל.

⁶⁶ והיינו שכמו ש"לא נזרע": בשביעית, כך "לא נאסוף": מה שנזרע בשביעית מאליו וצמח.

⁶⁷ באור לציון שביעית עמ' 66-7.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

- הפוסקים האשכנזים⁶⁸, הגרא"ח נאה⁶⁹ והגר"ע יוסף⁷⁰ פסקו כהר"ש משאנץ. ועי' בשו"ת מנחת יצחק⁷¹ שכתב שתחילת גידול בשביעית, היינו **שישיריש בקרקע** קודם ראש השנה. והעיר הגרא"ח נאה⁷² שהרי על הבעלים **להפקיר את הירקות האלו מאחר ויש בהם קדושת שביעית**, ואם לא הפקירו אותם, הם אינם הפקר, ויש לעשרם, לדעת מרן⁷³. למעשה, מורה⁷⁴ הגרא"ח נאה לעשרם אז ללא ברכה⁷⁵.

(2) תבואה וקטניות

בתבואה ובקטניות, כולי עלמא לא פליגי שהולכין בתר שליש גידול, הן לגבי קדושת שביעית והן לגבי ספיחין, כך שאם הגיעו לשליש גידולם לפני א' בתשרי, אין להם דין ספיחין ולא קדושת שביעית, וחייבים בתרומות ומעשרות. ואם הגיעו לשליש גידולם אחר א' תשרי, אזי הם ספיחים (ואם באים מאזורים בהם אין גזירת ספיחים אך יש דין קדושת שביעית, אזי קדושים בקדושת שביעית).

6. עוד בענין ביעור פירות שביעית:

מקור מצות ביעור פירות שביעית:

כבר הזכרנו שביעור פירות שביעית נלמד, **בגמרא פסחים**⁷⁶, ממה שכתוב בפרשת בהר⁷⁷: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך: כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, האכל לבהמה שבבית. כלה לחיה אשר בשדה, כלה לבהמתך מן הבית⁷⁸. ועי' **ברמב"ם** המייחס את ביעור מאכל האדם לדרשת אותו הפסוק, וז"ל⁷⁹: פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה, **אתה אוכל ממה שבבית**⁸⁰, כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו המין מן הבית, וזהו ביעור של פירות שביעית.

⁶⁸ עי' בין השאר בהערות הרב נויבירט על הקצור שלחן ערוך עם הערות הגר"מ אליהו.

⁶⁹ עי' קובץ יגדיל תורה שם אות ג'. וז"פ ג"כ הגרש"ז גרליק והגרמ"ש אשכנזי, עי' הלכה למעשה – שמיטה עמ' 65 הערה 16.

⁷⁰ עי' ילקוט יוסף שביעית עמ' 506-7.

⁷¹ ח"ו סי' קכ"ה.

⁷² שם.

⁷³ בשו"ת אבקת רוכל סי' כ"ד.

⁷⁴ שם.

⁷⁵ לחוש לדעת המבי"ט ח"א, י"א והמהרי"ט ח"א, מ"ב-מ"ג, הסוברים ששביעית היא אפקעתא מלכא, והיינו שהפירות הפקר שנפקיר אותם או לא, ופטורים מתרו"מ.

⁷⁶ בב, ב.

⁷⁷ ויקרא כה, ז.

⁷⁸ הדרשה יותר מובנת בפירוש רש"י עה"פ (המבוסס על דרשת התורה כהנים על אתר), וז"ל רש"י: ולבהמתך ולחיה - אם חיה אוכלת, בהמה לא כל שכן, שמזונותיה עליך? מה תלמוד לומר: ולבהמתך? מקיש בהמה לחיה: כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, האכל לבהמתך מן הבית, כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית: שם פ"ז ה"א.

⁸⁰ אחרונים אחדים פירשו, שמקור הדין, לאדם, מדרשה אחרת של הספרא (בהר פ"ג אות ד), על פסוק הנאמר בויובל: "מן השדה תאכלו את תבואתה" (ויקרא כה, יב): כל זמן שאתה אוכל מן השדה, אתה אוכל מן הבית, כלה מן השדה, כלה מן הבית, ולומדים שביעית מויובל.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

מה טיבו של הביעור?

- **כותב הרמב"ם** בהלכות שמיטה ויובל⁸¹: ואם לא מצא אוכלין⁸² בשעת הביעור, שורף באש, או משליך לים, או מאבד בכל דבר שמאבד.

- לעומתו, **הרמב"ן** כותב, בפירושו עה"ת⁸³: וענינו, שיכלה הפירות אחר זמן מביתו להפקירן, והוא ביעור שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום: ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחויב לאבדם, ולא מנו חכמים במשנה (סוף תמורה⁸⁴) פירות שביעית, לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים, ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם, כענין בערתי הקדש מן הבית⁸⁵.

וכך דעת ר"ש⁸⁶ והרא"ש⁸⁷ והסמ"ג⁸⁸.

- שיטת שלישית הינה שיטת **הראב"ד**, שכתב⁸⁹: בשיכלו פירות העיר ותחומיה, מוציאין כל אדם מה שבבתיים, ומביאין אותם לאוצר ליד ב"ד, והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות כדי לשבת, וכן בכל יום ויום, עד שיכלו, ואם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלקין, מוציאין לשוק ומפקירן, ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם. ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ – ביהודה: מכל ארץ יהודה, ובגליל: מכל הגליל. ואחר שיכלו מכל הארץ, אז יתבערו לגמרי, לשריפה או לאיבוד⁹⁰.

- **ומבאר הכסף משנה**⁹¹, שהמחלוקת הנ"ל תלויה בגירסא במשנה שביעית⁹², וז"ל: היו לו פרות מרובין מחלקן מזון ג' וכו'. משנה פ' תשיעי דשביעית⁹³: מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ועניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור. וכך היא שנויה בת"כ ובירושלמי, וכך היא גירסת רבינו שמשון, וכך היא גירסת הרמב"ן שכתב בפירוש התורה⁹⁴, וכתב פירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות אחרים מן ההפקר, עשירים: בעלי השדות עצמם שלקטו אותם מן השדות שלהם בהפקרם. וכן גירסת התוס' בפרק מקום שנהגו⁹⁵ בד"ה מתבערין. וידוע דהלכה כר' יוסי. וכתבו לפי גירסתם זו, דהא דמשמע בכל מקום דאסור לאכול אחר הביעור, היינו שמחזיק בהם כשלו, אבל אחר שהפקירן והוציאן מרשותו שיאכל מהם בין אדם בין חיה, אם חזר וזכה בהם והכניסם לתוך ביתו, אוכל והולך עד שיכלו. וכן אמרו בתוספתא פרק שמיני: מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהם לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו, ואומר: אחינו בית ישראל, כל מי שצריך ליטול יבא ויטול, וחוזר ומכניס לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שעה שיכלו. גם ספר מצות גדול כתב

⁸¹ פ"ז ה"ג.

⁸² היינו: אנשים שיאכלו.

⁸³ ויקרא כה, ז.

⁸⁴ פ"ז מ"ד-ו.

⁸⁵ דברים כו, יג.

⁸⁶ על שביעית פ"ט מ"ח.

⁸⁷ בפירושו על פירוש ר"ש שם.

⁸⁸ מ"ע קמ"ח.

⁸⁹ על דברי הרמב"ם הנ"ל, הלכות שמיטה פ"ז ה"ג.

⁹⁰ ע' בכסף משנה להלן שהראב"ד כתב זאת ליישב התוספתא – כי הרי לפי התוספתא, רואים שישנה חלוקה לשכניו, והיינו הפקר, אך לאידך, גירסת הראב"ד במשנה כגירסת הרמב"ם שלרבי יוסי, אין אוכלים אחר הביעור.

⁹¹ על דברי הרמב"ם הנ"ל, הלכות שמיטה פ"ז ה"ג.

⁹² פ"ט מ"ח.

⁹³ משנה ח'.

⁹⁴ פרשת בהר כה, ז.

⁹⁵ פסחים נב, ב.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
מרבני מכון הלכה חב"ד

תוספתא זו, וכתב עליה: הנה למדת שהביעור הוא שלא יחזיק אדם בפירות, אלא יפקיר הכל, ודרך הפקר מותרים לאכול ... **ורבינו היה גורס במשנה שכתבתי: רבי יוסי אומר: אחד עניים ואחד עשירים, אין אוכלים אחר הביעור**, וכך מבואר בדבריו בהדיא, בפירוש המשנה הלכה שלישית מפרק חמישי, ופסק כרבי יוסי ... **והראב"ד כתב:** ואסור לאכול אחר הביעור ... גם הראב"ד מסכים עם רבינו שהביעור הוא לשרפם ולאבדם לגמרי. וכבר נתבאר שאין כן דעת התוס' ורבינו שמשון וסמ"ג, ודעת הרמב"ן בפירוש התורה כמותם, וכתב שלא מצינו שמנו פירות שביעית בכלל הנשרפין ולא בכלל הנקברים, אלא ענינו שצריך להפקירן, לא יותר, והכריח הדבר מהתוספתא שכתבתי. וביאר לשטה זו כל מ"ש הראב"ד, ודחה סברת רבינו והראב"ד בשתי ידיים. **והראב"ד, ליישב התוספתא כתב שהם שני ביעורים**, ופירוש עד שיכלה: כלומר עד שיכלה אותו המין מכל הארץ, ולשון אוכל והולך עד שיכלו, לא משמע אלא עד שיכלו אותם פירות עצמם שזכה בהם מן ההפקר, כי כבר קיים בהם מצות ביעור.

- להלכה, רוב ככל הפוסקים הכריעו כדעת הרמב"ן ורוב הראשונים, פרט לגרב"צ אבא שאול שפסק⁹⁶ כדעת הרמב"ם.

זמן הביעור:

הגמרא בפסחים⁹⁷ מפרטת את זמן הביעור של כמה מפירות ארץ ישראל: אוכלין בענבים עד הפסח⁹⁸, בזיתים עד העצרת, בגרוגרות⁹⁹ עד החנוכה, בתמרים עד הפורים. וכ"פ הרמב"ם¹⁰⁰.

אך כותב הגרא"ח נאה¹⁰¹: והאינא שאי אפשר לדעת זמן הכלה, הצעתי לחשוב זמן הביעור לא יאחר מל" יום אחר גמר העונה ... ונכון שהב"ד שבא"י יקבעו זמן הביעור, ויהיה תוקף לזה גם על פי ההלכה, ע"ש עוד. ובהמשך כותב עוד: והנה זמן הביעור עפ"י חז"ל לענבים ויין הוא פסח, וכלשון הגמרא (פסחים נג.): אוכלין בענבים עד פסח. ומשמע דהזמן הוא עד ליל פסח. מיהו כיון דזמן ביעור הענבים הוא קביעות מחז"ל, לא מסתבר שחז"ל יקבעו לכתחילה זמן ביעור ביום טוב, לא מיבעיא לדעת הר"מ דביעור הוא שריפה, אלא אפילו לפי מנהגנו כהרמב"ן ... **ומעתה, כל היינות של ענבי יהודים שאנו שותין אותן בקדושת שביעית, חייבין בביעור ביום א' דחומה"פ.**

האם הביעור מה"ת או מדרבנן?

דעת רוב הראשונים¹⁰² שביעור פירות שביעית מן התורה, אך הרמב"ן בפירושו על התורה, מסתפק בענין, וכותב: "ואולי אפילו הביעור כולו, חומר מדברי סופרים, והברייתות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור, אסמכתא מדרבנן". וכן גדולי האחרונים נחלקו בשאלה אם ביעור פירות שביעית מן התורה או מדרבנן: דעת המנחת חינוך¹⁰³, שמוכח שהחוב מן התורה, כ"ע ודעת הפני יהושע שהמצוה מדרבנן, והקרא הוי אסמכתא בעלמא, מדהשמיטה הרמב"ם מספר המצוות.

⁹⁶ באור לציון – שביעית עמ' 5-54.

⁹⁷ נג, א.

⁹⁸ של השנה השמינית.

⁹⁹ תאנים.

¹⁰⁰ הלכות שמיטה ויובל פ"ז ה"ג.

¹⁰¹ עי' יגדיל תורה ירושלים גליון כ"ה עמ' 71 (2365) ואילך.

¹⁰² בה"ג; רש"י על ר"ה טו, א ד"ה אא"כ ועל יומא פג, א ד"ה טבל; התוספות בפסחים נב, ב ד"ה עד; ר"ש על שביעית פ"ט מ"ה; רא"ש על מסכת שביעית ועוד.

¹⁰³ מצוה שכ"ח, סוף ד"ה שלא.

רב קהילת חב"ד בגילה – עיה"ק ירושלים ת"ו
 מח"ס וכל מצותיך אמת || ראש ישיבת דעת מנחם ירושלים
 מרבני מכון הלכה חב"ד

האם ישנם ירקות עבורם אין דין ביעור?

- דין ביעור נאמר בפירות שביעית¹⁰⁴, ולכן אין דין ביעור בפירות נכרי, מאחר ואין בהם קדושת שביעית¹⁰⁵.
- אין דין ביעור שביעית בירקות המתקיימים כל השנה¹⁰⁶.

¹⁰⁴ ע"י הלכות שמיטה ויובל פ"ז ה"א.

¹⁰⁵ כשיטת שו"ת אבקת רוכל סי' כ"ד, ושלא כשיטת המבי"ט ח"א סי' שט"ו וח"ב סי' מ"ה, והמהרי"ט ח"א סי' מ"ג.

¹⁰⁶ ברמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ז ה"ג: כלל גדול אמרו בשביעית: כל שהוא מאכל אדם או מאכל בהמה או ממין הצובעין, אם אינו מתקיים בארץ, יש לו ולדמיו שביעית וחייב בביעור הוא ודמיו, כגון עלי הלוף השוטה ועלי הדנדנה והעולשין מאוכל אדם, וכגון החוחים והדרדרין מאוכל הבהמה, וכגון אסטס וקוצה ממין הצובעין. ואם היה מתקיים בארץ, כגון הפואה והרכפה, ממין הצובעין, אף על פי שיש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהם, שהרי מתקיים בארץ, אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה.